

Starkt civilt engagemang för flyktingar under andra världskriget

Efter nazisternas invasion av Norge under andra världskriget kom 60 000 flyktingar till Sverige. Civilbefolkningen var mycket engagerad i att ge stöd och hjälp. Inte minst i gränstrakterna där många riskerade sina liv för att ge flyktingar husrum och lotsa dem rätt. Något för oss att minnas och inspireras av idag när flyktingströmmarna i världen ständigt ökar.

Jag söker mig till kyrkogården på Frösön i Jämtland för att leta efter gravar från andra världskriget. Plösligt står de mitt framför mig, 22 vita träkors i en lång rad. Enkla men välbevarade ännu efter 77 år. Här vilar unga män, krigsfångar från tyska arbetsläger som aldrig mer fick se sitt hemland. Jag läser namnen: Vladimir, Elmar, Emil, Alexanderi, Arne och många fler. Några har fått gravstenar som antagligen bekostats av anhöriga. En ärgad koppartavla berättar om männens öde.

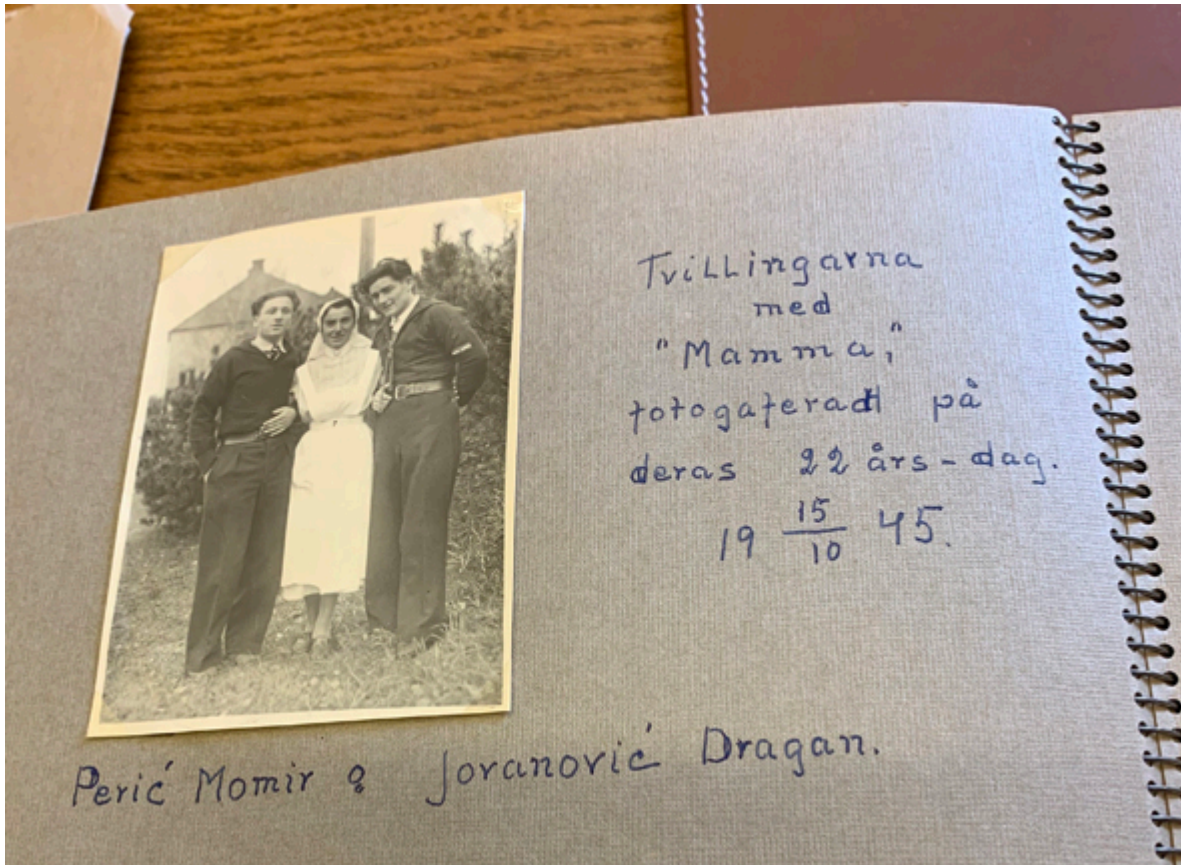

Sverige fick efter krigsslutet en förfrågan från Norge om att hjälpa till att vårda före detta krigsfångar och en grupp om hundra jugoslaviska partisaner transporterades från Trondheim i augusti 1945. De hade skickats till straffarbete i Nordnorge när tyskarna intog Jugoslavien 1941 och bland annat tvingats bygga järnvägar i oländig terräng. Många var i miserabelt skick när de kom till Frösön, de hade utsatts för tortyr och svält, led av tuberkulos och andra sjukdomar.

Sen kom även flyktingar hit via Folke Bernadottes vita bussar från Östeuropa och Baltikum. Männens vårdades på Frösö psykiatriska sjukhus där det fanns gott om plats och personal. En barack hade tömts och gjorts om till beredskapssjukhus. Ansvarig var psykiatrisjuksköterskan Ingeborg Lindgren som på bara 48 timmar lyckades få lokalerna i fungerande skick.

Hon kom att bli en extramamma och god vän till de unga männen. Många av dem som överlevde brevväxlade med henne efter att de kommit hem. I Ingeborg Lindgrens arkiv på Riksarkivet i Östersund har brev och julkort bevarats, liksom hennes fotoalbum. Här finns porträtt av många av männen med deras namn intill, tillsammans med bilder på aktiviteter som

skidåkning och festligheter.

Tvillingarna
med
"Mamma",
fotografierad på
deras 22 års-dag.

19 $\frac{15}{10}$ 45.

Perić Momir & Jovanović Dragan.

Många av männen var musikaliska och de ordnade bland annat en körkonsert på teatern med ungerska, ryska och jugoslaviska folksånger där behållningen tillföll sjuka kamrater. Engagemanget bland stadens invånare var stort, köpmännen bidrog med varor. En av flyktingarna bekostade en annons i lokaltidningen med ett tack för den hjälp han fått.

Jugoslavisk afton
Jugoslaviska partisaner ger
KONSERT
onsdagen 24
å Teatersalongen torsdagen den 25 okt. kl. 20.00

PROGRAM:

- 1) Kort anförande av Sveja.
- 2) Partisansång — körsång.
- 3) Jugoslavisk folksång — kör.
- 4) Ungerska sånger — flöjtsolo.
- 5) Kampsång — kör.
- 6) Rysk folksång — kör.
- 7) Jugoslaviska folksånger — kvartett spelar och sjunger.
- 8) Solosång, italiensk — Danko.
- 9) Jugoslaviska folkdanser m. sång.
- 10) Moskva maja — kör.
- 11) Jugoslaviens geografi och historia kort anförande.
- 12) Färgfilm: Jugoslaviens kust.
Under filmen spelas jugoslaviska folksånger.

Många blev friska och kunde resa hem, andra behövde längre tids vård och flyttades till sanatoriet Solliden i Östersund. 27 av männen klarade sig inte utan begravdes här på Frösön. Korsen tillverkades i sjukhusets snickeriverkstad och vid begravningarna deltog kamraterna och sjöng hemlandssånger till den döde.

Jag arbetade själv under 1980-talet på Frösöklinikerna som det hette då, men hade ingen aning om att krigsflyktingar blivit omhändertagna här. Baracken där de vårdades är riven sedan länge. Inte heller visste jag något om alla de människor som flydde från Norge till Sverige under kriget. Jag läste vid den tiden jämtländsk lokalhistoria på högskolan men inte heller där nämndes något om alla dem som flytt till länet.

Totalt kom omkring 60 000 flyktingar från det ockuperade Norge till Sverige under andra världskriget. De som flydde var bland andra krigsfångar från norska koncentrationsläger, judiska familjer, unga pojkar som ville slippa att bli inkallade och även tyska desertörer som inte ville delta i nazisternas krig.

Särskilt utsatta var judarna. Det fanns drygt 2000 judar i Norge vid krigsutbrottet och 1100 av dem flydde till Sverige och räddades. Av de 776 som deporterades till Auschwitz överlevde endast 38. Ett fåtal klarade sig i Norge genom att byta identitet eller gömma sig på sjukhus.

Överallt i gränstrakterna fanns etablerade rutter, i krävande terräng över fjäll och genom skogar. Dels för flyktingvandringar, men också för kurirtrafik där information och materiel fraktades mellan Sverige och Norge.

De flesta som var direkt inblandade i kurir- och flyktingtrafiken är döda idag. Men berättelser lever kvar om hur släktingar bidrog, genom att lotsa, skydda och hysa in flyktingar, eller verka som kurirer.

Riskerna var stora för alla inblandade. Tysk militär patrullerade regelbundet längs gränsen, och tillfartsvägarna på norska sidan var avspärrade och bevakade. I Norge var det förenat med dödsstraff att hjälpa flyktingar. Även i Sverige kunde man dömas till två års fängelse för medhjälp till olovlig underrättelseverksamhet, även om detta mildrades mot andra halvan av kriget.

Många, främst norska kurirer, greps och arresterades. Det hände också att kurirer som åkte fast tog sina liv för att inte riskera att avslöja kamrater under tortyr.

En av de mest hatade norska bödlarna var Henry Rinnan som var nazist och Gestapoagent men nästlade sig in i motståndsrörelsen. Han och hans grupp som kallades Rinnanligan hade ett tortyrcentrum i en villa i Trondheim där de utförde minst 80 mord och torterade hundratals. Ligan var alltid på jakt efter kurirer, lotsar och information om flyktvägar. Henry Rinnan reste in i Sverige under falska namn där han uppgav sig vara på flykt. Han dömdes efter kriget till döden (läs mer om honom i romanen *Minns deras namn*, se litteraturlistan).

Gestapoagenten Henry Rinnan under rättegången 1945.

Ett viktigt uppdrag för kurirerna var att få tag i information om vad den tyska militären hade för sig i Norge: var militärförläggningarna fanns, om antal soldater, vilken beväpning de hade, om truppförflyttningar och var i fjordarna de tyska krigsfartygen låg. Informationen fördes genom Sverige till norska legationen i Stockholm och sedan vidare till den norska exilregeringen i London.

Kurirerna smugglade också material in i Norge, som vapen, sprängämnen, radiosändare, filmrullar, tidningar och

information från omvärlden. Nazisterna styrde över media i Norge och det var förbjudet att inneha rediosändare. Befolkningen hade därför svårt att få pålitlig information om till exempel hur det gick i kriget.

Smugglingen genomfördes i många kedjor, från en person till en annan till en tredje, ofta via olika gömställen längs vägen. Där tåg korsade gränsen, som vid Dals Högen i Dalsland och Storlien i Jämtland användes hålrum i vagnarna för att gömma föremål och papper. Det kunde vara i alltifrån borrarade hål i toalettsitsar till en flaska nedsänkt i en vattentank.

Flyktinglotsarna var personer som kände terrängen väl och kunde ta sig fram i alla väder, sommar som vinter. Personer som visste var tyskarna brukade patrullera och hur man skulle undvika dem. I renbetesland var samer ofta hjälpsamma lotsar, de kände sina områden utan och innan. De var särskilt viktiga som lotsar i Nordnorge där det var mer glesbebyggt än i andra gränsområden. Det kunde vara isande kallt och snöstorm i fjällen, strapatsrika och krävande turer som flyktingarna inte alltid överlevde.

Den enskilt största massförflyttningen av flyktingar var Carl Fredriksens Transport, ett kodnamn för en välorganiserad men farlig rutt med lastbilar som kördes nattetid från Oslo till svenska gränsen norr om Töcksfors i Värmland. Mer än tusen flyktingar, varav minst hälften judar, räddades under sex veckor vintern 1942-43 innan rutten avslöjades. Då tvingades de som var involverade själva att fly till Sverige.

Folket hemma på gårdarna längs gränsen var viktiga länkar i flyktingkedjan. Det var de som tog hand om och gömde flyktingar, gav dem husrum, kläder och mat. Vissa gårdar tog emot hundratals flyktingar under krigsåren. Kvinnorna och större barn tog ett stort ansvar, de var på plats hemma medan männen ofta var ute och arbetade. Men kvinnornas insatser har inte uppmärksammats lika mycket som de kända krigshjältarnas.

Bengt Sörlins farföräldrar Hanna och Uno var människor som gjorde stor nytta i det tysta. De drev Centralhotellet i Mattmar några mil öster om Åre, en av de platser där krigsflyktingar inhystes efter att de kommit till Sverige.

Den ståtliga byggnaden är idag luggsliten och ett gäng cyklare utanför porten avslöjar att här bor en barnfamilj. De håller på att långsamt renovera efter tidigare års förfall. Idag finns ingen hotellverksamhet kvar i byn, men charmiga Agdas café som ligger alldeles intill lockar både turister och närboende med sina goda bakverk.

Hotellet drevs under nästan fyrtio år av familjen Sörlin. Bengt var ofta där och hälsade på under barndomen – inte just under kriget, han är född 1947 – men han har ofta hört sin farföräldrar berätta om hur det var under krigsåren när flyktingar kom vandrade över fjället eller transporterades från gränsen. Många av skolloven tillbringade han här.

När Bengts pappa dog ärvde han och hans syster en stuga intill hotellet och i trälådor i garaget fann de en stor samling brev, dokument och bokföring. Minnen som ger en levande bild av livet på hotellet under krigsåren.

– Ibland kunde det anlända tre-fyra flyktingar varje kväll. Hotellet blev snart överfullt och de fick övernatta i matsalen eller andra utrymmen i det stora huset, berättar Bengt Sörlin.

Livet på hotellet präglades av hårt arbete vardag som helg. Det skulle lagas mycket mat, både till resande, flyktingar och till arbetarna på kalkbruket som ofta åt sin middag här. Dessutom ålades hotellet att för en låg penning inhysa militärer som var stationerade vid luftbevakningstornet i byn. Bengts första minne från hotellet är från en julhelg tidigt i barndomen.

– Jag minns en stor matsal med allt gott som farmor dukat fram. Alla var så glada och det var så festligt.

Bengt Sörlin

Det var farmor Hanna som styrde i köket tillsammans med de anställda. Maten lagades på en enorm järnspis i köket och matsedeln utökades ibland med egenfångad fisk eller nyskjutna harar. Bara att hålla den magnifika trevåningsbyggnaden varm krävde mycket arbete.

– Det gick åt mycket ved. Folk i byn hjälpte till med att såga, berättar Bengt.

Till det kom städning och tvätt av lakan och linne. Farföräldrarna hade aldrig ledigt, det kunde ringa på klockan mitt i natten. Farfar Uno drev även en droskrörelse för att få ett tillskott i ekonomin.

Bengt visar mig en av de gåvor som krigsfångar av tacksamhet tillverkat och skänkt till hans farföräldrar: ett metallskrin med inristat mönster av blommor och namnet på hans farmor Hanna. Det är gjort av material från en plåtburk och tyder på stor yrkesskicklighet.

Skrinet är tillverkat av Miladin Jovanovic, en av de flyktingar som lyckades ta sig hit till Centralhotellet. Han var en av 73 krigsfångar som 1943 flydde från nazisternas arbetsläger Austrått norr om Trondheim. Tyskarna hade börjat bygga upp en stor flottbas för att försvara inloppet till Trondheimsfjorden. Det behövdes mycket arbetskraft och arbetare hämtades från olika europeiska fångläger, bland annat Jugoslavien.

Där fick de bygga upp fortet Austrått. Arbetet var omänskligt hårt, fångarna misshandlades och fick knappt med kläder eller mat. De som inte orkade eller som avslöjades som judar

dödades. 73 av fångarna bestämde sig för att rymma och lyckades ta sig iväg genom att först spränga en transformatorstation för att distrahera tyskarna. I röran kunde de fly.

Det var en lång och krävande vandring mot svenska gränsen, totalt 40 mil. För att flyktingarna skulle få vila efter umbärandena i lägret innan de fortsatte färden byggde frivilliga krafter en stuga, Serberhytta, i närbelägna Rissa. Den står fortfarande kvar, numera helrenoverad och räknas som ett av Norges krigsminnesmärken. Människorna i gårdar längs rutten lät flyktingarna stanna en tid för att sova ut och få mat. Vandrigen kom att kallas Serbmarschen.

En av dem som med fara för sitt eget liv lotsade flyktinggruppen var norske skogsarbetaren Kristofer Lilleli. Enligt vad Miladin efteråt har berättat pushade Kristofer honom vid fler tillfällen handgripligen att vandra vidare och inte lägga sig ner i snön och dö.

Flyktingarna kom så småningom fram till Sandvika nära gränsen och sedan vidare in i Sverige. Men många hade dukat under av svaghet och umbäranden längs vägen och bara ett fåtal kom fram. En av dem var alltså Miladin Jovanovic som fick en tids fristad på Centralhotellet i Mattmar. Han kom sedan att stanna i Sverige, bildade familj i Ockelbo och var en skicklig smed.

Även gränslotsen Kristofer Lilleli kom fram till hotellet och lämnade sina ekskidor som tack för den hjälp han fick där. Han hoppade sedan av i Sverige. De två männen träffades många år senare, ett kärt möte som finns beskrivet i en tidningsartikel i Sundsvalls tidning 1994.

940928
FÖR 25 ÅR SE´N

Så möttes de igen. Den serbiske krigsfånge och hans räddare. 47-årige smeden Miladin Jovanovic, Ockelbo och 57-årige skogsarbetaren Kristofer Lilleli, Valdres i Sydnorge. I maj 1943 förde Kristofer en grupp serbiska fångar över gränsen till Sverige. En av flyktingarna var Miladin Jovanovic. I går möttes de igen. Mitt på gränsen mellan Norge och Sverige vid Sandvika. Det blev ett gripande möte. Med tårfyllda ögon föll de två kraftiga, numera gråsprängda männen i varandras armar. När de skildes 1943 var det på hotellet i Mattmar i västra Jämtland. Där skulle Miladin in till Röda kors-systrarna för avlusning. Kristofer fördes av svensk militär till ett uppsamlingsläger för norska flyktingar. Så skildes deras vägar den gången. Efter 40 mil till fots i fjällen. En livsfarlig vandring som tog tio dagar. Då kunde de inte tala ett ord med varandra. Kristofer talade bara norska, ett språk som Miladin inte förstod.

*

Centralhotellet i Mattmar fungerade som samlingsplats i väntan på att krigsflyktingarna skulle sändas vidare. De var av många olika nationaliteter, jugoslaver, ryssar, fransmän och östeuropeer. Alla registrerades på särskilda kort på hotellet och förhördes sedan av landsfiskalen Valter Collin. Han var en av många som tilldelades Haakon VII:s Frihetskors efter kriget, han var enligt vissa källor troligen involverad i den norska motståndsrörelsen.

Flyktingarna fick också läkarvård i Mattmar. Många var sjuka, led av tuberkulos eller svält. Tandvärk var också vanligt och ett av rummen i hotellet användes redan tidigare som tandläkarmottagning. Volontärer från Röda korset hjälpte till med bland annat avlusning.

Därefter reste flyktingarna vidare till bland annat Kjesäter i Vingåker som var en central uppsamlingsplats i Sverige för norska flyktingar. Bengt Sörlin berättar att hans farfar Uno ibland var eskort, en gång följde han en grupp polacker till stationen i Bollnäs där polisen väntade för transport söderut.

Familjen Sörlin drabbades genom åren av svåra förluster. Dottern Greta dog av kikhosta bara 14 dagar gammal och dottern Runa som var både blind och dövstum gick bort vid tio års ålder i tuberkulos. Brodern Hasse hade en funktionsnedsättning och växte upp på Vanförelanstaltens skolhem i Härnösand. Dottern Anna fick vid 22 års ålder även hon tbc och avled efter fyra månader på sjukhus.

Bengts pappa Ragnar fick ett långt liv men han ville aldrig prata om sorgen efter systerarna. Efter Annas död arrenderade familjen ut hotellet under några år men återtog sedan driften och fortsatte in på 60-talet.

Många flyktingar kom just den här vägen via Skalstugan eller Storlien, men en annan centralpunkt för flykting- och kurirtrafiken var Gäddede i norra Jämtland. Där var David Hummel provinsialläkare och han samarbetade med norska

motståndsrörelsen.

Hummel hade ett gränspass eftersom han hade patienter på norska sidan och kunde obehindrat åka fram och tillbaka över gränsen. Han hade tidigare rest med upptäcktsresanden Sven Hedin som hade sympatier för nazismen och tyskarna var därför inte misstänksamma mot honom utan såg honom som en vän.

David Hummel organiserade ett nät av pålitliga agenter i trakten som levererade kurirpost till honom. Den fraktade han sedan över gränsen eller till Stockholm dit han ofta reste. År 2005 fick han en gata uppkallad efter sig i samhället.

David Hummel

Även i Arjeplog i Norrbotten var en provinsialläkare djupt involverad i mottagningen av flyktingar, den så kallade lappmarksdoktorn Einar Wallquist. När en ung jugoslavisk flykting, Velimir Popovic, en dag kom vandrande utmattad över fjället anlidade doktorn honom som tolk för dem som kom senare eftersom pojken var språkkunnig.

Lite söderut, i Kallbygden sydväst om Gäddede finns många

fjällgårdar på båda sidor av gränsen. Områden där man kände varann sedan gammalt och hjälptes åt, exempelvis i byarna Edevik, Björkedet, Sandviken och Kolåsen. Många flyktingar och kurirer passerade här.

På en av gårdarna hade motståndsmän ett sprängämnesförråd på vinden. En annan gård hade besök av 500 flyktingar under kriget, alla finns nedtecknade i en anteckningsbok.

På norska sidan i väglöst land, ligger Gjefsjögården. Det var något av ett centrum för norska motståndsmän och om den platsen finns många berättelser. Härifrån genomfördes bland annat Operation Ripa efter att en amerikansk grupp fallskärmsjägare landat i mars 1945. Deras uppgift var att tillsammans med norska motståndsmän spränga järnvägsbroar, och gruppen genomförde flera lyckade sabotage mot norsk järnväg för att hindra tysk reträtt i krigets slutskede.

När jag letar efter litteratur och forskning om den här tiden är det tydligt att det finns mängder att ta del av i Norge, både avhandlingar, populärvetenskap och skönlitteratur. Dessutom finns specialiserade museer som Hjemmefrontsmuseet i Oslo och Falstadcentret norr om Trondheim, som under kriget var ett av nazisternas arbetsläger. Inte så konstigt, Norge var hårt drabbat av ockupationen och det har säkerligen givit en stark motivation att forska i den egna historien.

Medan det däremot i Sverige inte går att hitta särskilt mycket av forskning och litteratur. Det som bland annat saknas är systematiskt insamlade berättelser från dem som var direkt inblandade, de som hjälpte flyktingar och kurirer. Familjerna i gränstrakterna som lotsade, som bjöd på husrum, mat, stöd och värme. De vars röster nu har tystnat.

Historikern Lars Hansson är en av få svenska forskare som studerat flyktingtrafiken under andra världskriget. Hans avhandling Vid gränsen. Mottagningen av flyktingar från Norge 1940-1945 kom 2019 och han har därefter skrivit tre

populärvetenskapliga böcker, Flykten till Sverige 1940-45, Flykten i norr och den helt nytgivna Göteborg under krigshot – I skuggan av Andra världskriget.

Han har bland annat gått igenom 33 000 förhørsprotokoll från landsfiskalerna i Dalsland och Värmland. Landsfiskalerna var statens förlängda arm på landsbygden och fungerade som både polischefer och åklagare. Det var de som förhörde flyktingarna och beslutade om de skulle få stanna i Sverige eller inte. För att få stanna krävdes enligt utlänningslagen att man var politisk flykting, och landsfiskalen skulle då bedöma om personen kunde räknas dit eller inte.

Lars Hanssons forskning visar att det i början av ockupationen var något av ett lotteri vilka som skulle få stanna, landsfiskalerna bedömde olika. I exempelvis Värmland avvisades många, i Bohuslän släpptes de flesta in. De som avvisades och sedan åkte fast fördes ofta till läger i Norge eller Tyskland och många avrättades.

Men från 1942 fick i praktiken i stort sett alla stanna, begreppet politisk flykting utvidgades till att gälla alla flyktmotiv. Lars Hansson konstaterar att lokala förhållanden påverkade den nationella flyktingpolitiken.

– Jag förstod att det var i glesbygden som flyktingpolitiken i praktiken avgjordes. Här stod man öga mot öga med hela det drama som det innebar för varje enskild individ. Det blev en chockeffekt för hela samhället, man hade aldrig haft flyktingströmmar på det viset tidigare. Plötsligt stod det människor i dörren, säger han.

Det var en kraftig omsvängning som skedde, från främlingsfientlighet och stängda gränser under 1930-talet – till att det fanns totalt 200 000 flyktingar i Sverige i krigets slutskede 1945 (inräknat de 70 000 finska krigsbarnen). Lars Hanssons konstaterar att man insåg att det faktiskt gick att ta emot stora flyktingmassor – och att människorna behövdes som arbetskraft.

Det finns många berörande berättelser i hans material. Till exempel om barn som måste hindras från att gråta under flykten för att inte avslöja hela gruppen. Ett barn sövdes med sömnmedel och ett annat tubbades att vara tyst för att "inte väcka fåglarna i skogen".

Inte många av de norska krigsflyktingarna är kvar i livet men han har intervjuat söner och döttrar.

– Det var intressant att få höra om fädernas minnen och om de överhuvudtaget kunnat prata om det som de varit med om.

En person vars öde Lars Hansson berörts mycket av var en tysk soldat som blev kär i en ung norska. Han deserterade till Sverige men avvisades av landsfiskalen i Dalsland, dömdes till döden av en tysk militärdomstol och avrättades i Oslo.

Hans käresta flydde till Strömstad strax innan mannen sköts och hon var då gravid. Hon var svårt traumatiserad och först när sonen var i 20-årsåldern kunde hon berätta vem hans far var. Han började leta efter sin tyska släkt och blev emottagen med öppna armar när han till slut hittade den. Lars lyckades få kontakt med sonen som bodde i Munkedal.

– Jag hittade en person med det namnet och ringde upp på vinst och förlust. Det var en upplevelse att få höra hans berättelse. Historien kommer ikapp en.

Några fler exempel på svensk litteratur är lokalhistorikerna Harry Byberg, Eva Hedström och Lars Rumar som i början av 1980-talet i Krigsår kring kölen sammanställde landsfiskalernas rapporter i Jämtland, med statistik om vilka flyktingar som kom hit, om flyktvägar, flyktorsaker, ålder, kön och yrken.

Stig Roth har i boken Kontakt över gränsen från 2005 initierat och detaljerat beskrivit kurir- och flyktingtrafiken i Dalsland och Värmland med sin egen krigsdagbok som källa. Han var en spindel i nätet som medlem av M-gruppen, en del av den svenska hemliga underrättelsetjänsten. De samarbetade med norska motståndsrörelsen och organiserade bland annat kurirrutter.

En dokumentärroman med dansk perspektiv är Miriama Christensens *Rosor ur ett ormbö från 2023* där hon berättar om sin släkts liv i Skåne och Danmark under bland annat andra världskriget och om hennes danska pappas flykt med fiskebåt från Helsingör till Helsingborg 1944. En flyktingrutt som räddade många danska judar och personer inom motståndsrörelsen.

Vad lever då kvar idag av den hjälpsamhet och det engagemang för flyktingar som civilbefolkningen visade under andra världskriget? I dessa tider när flyktingmottagandet i Sverige dragits ner till ett minimum?

Det finns många exempel på verksamheter och mötesplatser som initierats av privatpersoner och som på olika sätt stöder flyktingar, bland annat de som kom hit efter Syrienkriget 2015.

Hej Främling är en ideell förening som startade 2013 med aktiviteter på ett asylboende utanför Östersund. Det började med löpning, skidskola och cykelskola och växte med bland annat kören *The Rockin Pots* som uppträtt i Globen. Asylboendet är numera stängt men föreningen har spridit sig till 50 orter och arbetar med hälsobefrämjande aktiviteter för att skapa gemenskap och bryta utanförskap.

Facebook-gruppen *Stoppa utvisningarna till Afghanistan* startades av den pensionerade läkaren Ingrid Eckerman. Gruppen har 26 000 medlemmar och här kan unga afghaner få råd om praktiska och juridiska frågor, till exempel om uppehållstillstånd och ekonomi.

Stöttepelaren är en parallell organisation som samlar in pengar för att ge ekonomisk hjälp till ensamkommande ungdomar från Afghanistan som i många fall helt saknat försörjning. Ingrid Eckerman var med om att starta även den föreningen.

Frivilliga familjehem är ett nätverk som också startade i kölvattnet av flyktingkrisen 2015. Nätverket samlar familjer

som öppnat sina hem för ensamkommande ungdomar för att ge dem stöd i en hemlik miljö under asylprocessen, och även efteråt när den unge ska ut i studier eller arbetsliv. Ungefär 300 familjer är engagerade med lokalföreningar på omkring tolv orter, främst kring Stockholm.

På många platser i Sverige finns fysiska spår och minnesmärken av flyktinggrutter och kurirvägar kvar. De drivs och underhålls ofta av ideella lokala krafter med små resurser. Det finns också försvarsanläggningar som byggdes under andra världskriget i händelse av att tyskarna skulle invadera Sverige.

Det var vid den tiden något av samma läge som idag: att försvaret rustats ner efter första världskriget – det skulle ju inte bli något mer krig trodde man – och de försvarsanläggningar som fanns hade inte skötts om ordentligt. Därav behövde nya byggas eftersom det fanns risk för en invasion.

I ett berg strax norr om Håverud i Dalsland finns Skans 453, ett pansarkanonvärn. Det skulle försvara landsvägen och järnvägen vid en eventuell tysk invasion. Inne i värnet finns ett litet museum som förvaltas av Skålleruds hembygdsförening. Det är stängt när jag besöker platsen men nedanför berget finns fortfarande stridsvagnshinder, så kallade draktänder kvar. De ger en skrämmande påminnelse om krigets realiteter.

Strax norr om Håverud i Dalsland finns draktänder kvar, de skulle fungera som stridsvagnshinder.

I gränstrakterna nära Lekvattnet i Torsby kommun kan man vandra på 7-torpsleden, en upprustad stig som använts av skogsfinnarna i århundraden men som under andra världskriget också användes för flyktingtrafik.

Sebastian Nordqvist som tillsammans med sin mamma äger ett av de gamla skogsfinska torpen längs leden har berättat om hur hans morfar hängde upp lyktor i träden för att lotsa flyktingarna rätt.

I Gäddede i norra Jämtland finns Skansen Klintaberg, ett fästningsverk som byggdes 1943-44. Även det byggdes för att stoppa en eventuell tysk invasion. Förbanden som var stationerade här skulle också ha kontakt med kurirer som passerade gränsen och förhöra flyktingar för att få fram militär information – här fanns en ofta använd flyktingrutt.

Minnet av rutten hålls varje år levande genom Flyktingloppet, eller Flyktingrennet, en skidtävling som genomförs till minne av dem som flydde. Loppet startar i Nordli i Norge, går upp på högfjället och kommer i mål i Gäddede. Under vår och sommar genomförs också ett terränglopp och en cykeltävling.

En motsvarande cykeltur genomförs i Norge till minne av Carl Fredriksens Transport, som nämndes tidigare i texten.

Dessa platser och minnesmärken, liksom litteraturen och forskningen, hjälper oss att komma ihåg vad som skedde under andra världskriget. Att minnas det engagemang som fanns bland civilbefolkningen och vilka uppoffringar som gjordes.

Det är viktiga vittnesmål idag, när de som var involverade på den tiden inte längre kan berätta.

Text och foto: Helena Östlund

Foto på Henry Rinnan: Fotograf Schröder, Falstad Museum, Norge, Wikimedia Commons.

Texten har tillkommit tack vare Västra Götalandsregionens essästöd.

Länkar och litteratur:

- Frivilliga familjehem, frivilligafamiljehem.se/
- Hej Främling, hejframling.se/
- Stoppa utvisningarna till Afghanistan, stoppautvisningarna.blogspot.com/
- Stöttepelaren, stottepelaren.se
- Austrått – Klintaberg, Trøndelag, Jämtland 1940-1945, Örland kommune, Norge, 2013
- En glänta i skogen – Ola Larsmo, Abert Bonniers förlag, 2012
- Flykten till Sverige 1940-45 – Lars Hansson, Irene Publishing 2021
- Flykten i norr – Lars Hansson, Irene Publishing, 2022
- Göteborg under krigshot – I skuggan av Andra världskriget – Lars Hansson, Bokförlaget Korpen, 2024
- Historia kring Kölen, en bok om Jämtland, Härjedalen och Trøndelagen – Lars Rumar, Jämtlands läns museum, 1991
- Jämten årsbok 2004, Jamtli förlag, 2004
- Krigsår kring Kölen, Trøndelag och Jämtland/Härjedalen under andra världskriget – Föreningen Nordens lokalavdelningar i Östersund och Trondheim, 1984

- Kontakt över gränsen – Stig Roth, Dalands Fornminnes- och Hembygdsförbund, 2005
- Kurirer, flyktinglotsar och slippegång – Gösta Johannesson, eget förlag, 1999
- Minns deras namn – Simon Stranger, Bokförlaget Polaris, 2018
- [Rosor ur ett ormbö](#) – Miriama Christensen, Lava Förlag, 2023